

Lidt om alléerne i Fredensborg Slotshave

af fhv. overbibliotekar Ernst Tursø

Generelt

Før Fredensborg Slot blev opført, lå der på stedet en gård ved navn »Østrup«. Den blev købt af Christian V i 1678, og han fik plantet nogle af de ældste alléer i den senere slotshave, blandt andet Egealléen, Eremitagealléen og Kirkealléen. Gården blev anvendt som jagtgård; men den blev nedbrudt, da slottet skulle bygges.

Fredensborg Slot blev opført som jagtslot af Frederik IV med inspiration fra hans to Italiensrejser, og slotshaven blev delt mellem en lysthave nærmest slottet og et jagtterræn, Kobbelen, ned mod Esrum Sø.

Bygmesteren og slotsgartneren Johan Cornelius Krieger stod for både opførelsen af slottet og det første haveanlæg i barokstil. Der blev indrettet et parterre i en halvcirkel op imod slottets haveside med sirlige monogrammer, labyrinter og baljer med buske, der var klippet i kubus- og kegleformer.

Uden for parterret blev der udhugget alléer, som strålede i rette linjer ud fra et punkt i Havesalen og med 30 grader mellem radierne. En ydre ringallé beskrev en halvcirkel i skovområdet omkring slottet. Hele slotshaven blev omkranset af fire indhegningsalléer.

Frederik V havde ikke samme interesse for jagt som sine forfædre, og han indlemmede hele jagtområdet i sine haveplaner. 1752 lod kongen vildtet jage ud af Kobbelen, og dyrehaven blev forvandlet til en lystskov. Frederik V havde ligesom sin farfar, Frederik IV, været på en dan-

nelsesrejse i Europa, og besøget i Paris og Versailles havde gjort et stærkt indtryk.

Kongen ønskede at omdanne Fredensborg til et »Nordens Versailles«, og til at virkeliggøre sin idé tilskyndede han den franske havearkitekt Nicolas Henri Jardin til at komme til Danmark og påtage sig opgaven.

Jardin udførte en storstilet haveplan i 1759, og i løbet af et tiår omdannede han haven i klassisk stil. Hovedalléen, Brede Allé, der blev markeret med en dobbeltallé af lindetræer, dannede et »tapis vert« med en vid udsigt over Esrum Sø. Sammen med billedhuggeren Johannes Wiedewelt »møblerede« han slotshaven med monumenter og skulpturer.

I en nedlagt grusgrav dannede den tyske billedhugger Johann Gottfried Grund på samme tid en mageløs cirkus med statuer af nordmænd og færingar i deres festdragt eller hverdagsklæder: Nordmandsdalen.

I perioden 1796-1861 var der ikke kongelig residens på Fredensborg, og såvel slot som have forfaldt trods slotsforvalter Ludvig Mansas ihærdige arbejde for at vedligeholde bygninger og haveanlæg.

Først da Rudolph Rothe i 1833 tiltrådte som slotsgartner, standses havens forfald. Han omdannede slotshaven til en naturpark i engelsk, romantisk havestil. De geometriske former udviskes, den ydre ringallé og en stor del af de radiære alléer nedlægges. Lønliche, snoede stier førtes frem til åbne græsarealer med brede

perspektiver.

Et stort område på 10 hektar blev indhegnet som et indelukke, kaldet Særhaven eller Den Reserverede Have, hvortil offentligheden ikke havde adgang. Derved fik slotshaven den struktur, som bestod til 1970'erne.

I dronning Ingrid og Frederik IX's tid var det først og fremmest Den Reserverede Have, der blev arbejdet med. Mange træer blev fældet, så Særhaven fik karakter af en stor landskabshave, som dronning Ingrid satte sit personlige præg på, inspireret af haven ved Sofiero, hendes barndoms have. Dronningens store blomsterinteresse medførte, at der blev plantet stauder ved Horsedammen, anlagt en rosenhave samt bede med rodendronbuske. Den forsvundne sneglebakke ved Skipper Allé blev genetableret som et smukt udsigtspunkt.

Da dronning Margrethe kom på tronen 1972 var det tid for en nøjere vurdering og planlægning af havens fremtid. Mange af de gamle linde fra Jardins periode i 1700-tallets midte var brøstfældige og måtte fældes.

Derfor blev der skabt en storstilet plan for fornyelse af alléerne i slotshaven med sigte på at genskabe hovedtrækkene i den oprindelige barokhave. De vigtigste alléer, som var forsvundet i den romantiske periode, blev retableret og nyplantet med lindetræer. Den ydre ringallé, nu benævnt Kongealléen, blev dog beplantet med kastanietræer.

Mange af havens skulpturer var også nedbrudte, og et omfattende restaureringsarbejde blev sat i gang 1984. Det gjaldt i første omgang Nordmandsdalens figurer, som blev genhugget, og hele anlægget blev omlagt. Den smukke, renoverede Nordmandsdal blev genindviet

2002.

Opkørslen til slottet, Slotsgade, blev fuldstændig renoveret med nye lygter og lindetræer som en folkegave til regentparret ved deres sølvbryllup i 1992. Det største nybyggeri er Orangeriet, som blev indviet i 1995 ved Skipper Allé. Det er Europas største herskabsgartneri og forsyner hoffets husholdning til daglig med frugt, bær, grønsager og blomster.

De enkelte alléer alfabetisk efter deres nuværende navn

Brede Allé

Denne brede, græsklædte midterallé blev skabt af Henri Nicolas Jardin, da han omdannede slotshaven til en park i barokstil 1759-1769. Alléen fandtes som en smal jagtallé allerede på Kriegers tid, men blev nu forvandlet til et bredt, grønt tæppe, »tapis vert«, med et vidt udsyn over Esrum Sø med inspiration fra Le Nôtres Versailles. Deraf kom navnet Brede Allé.

Den har tidligere også været kaldt Kæmpe Allé og Slotsalléen. Den er blevet bevaret under alle senere omlægninger af haven. Dobbeltalléen med lindetræer gennemgik en foryngelseskur med styning og topbeskæring omkring 1973, men træerne er nu så gamle, at nogle efterhånden må fældes af sikkerhedshensyn.

Mod parterret flankeres Brede Allé af havens største monumenter på 20 meter lange marmorfodstykker som en hyldelse til Frederik V, der var enevældig hersker over dobbeltmonarkiet Danmark-Norge. De to monumenter symboliserer Danmark og Norge markeret med våbenskjolde for de enkelte provinser.

I Brede Allé opstillede Johannes Wiede-

Postkortet er venligst udlånt af Fredensborg-Humlebæk Lokalhistoriske Arkiv

welt 8 store skulpturgrupper. I hjørnerne stod fire såkaldte »bortførelsesscener«, uanset at kun én gruppe kaldes en egentlig bortførelse, nemlig prins Paris, der røver den skønne Helene og derved bliver årsag til den trojanske krig. I det andet hjørne mod slottet bærer den trojanske helt Æneas sin gamle far, kong Anchises på sin ryg og med sin søn Ascanios ved hånden ned til det ventende skib, der skal bringe dem bort fra Troja.

I hjørnerne mod søen står Perseus, der frelser den smukke Andromeda fra søuhyret, og modsat ses en kærligheds-scene med vestenvindens gud Zephyr og forårets gudinde Flora. De fire midterste skulpturer, kaldet Trofæer, er en ren dekoration med sammenstilling af krigsmateriel.

Dybe Allé

Dybe Allé er den nordlige, dybtliggende

indhegningsallé, som går fra søbredden til Endrupvejen. Ca. 500 meter fra søen deles den i to ved en bred slugt mod Brede Allé.

Begge stykker blev oprindeligt benævnt Dybe Allé. I 1800-tallet forsvandt navnet på alléstykket mod søen fra havens korttegninger, og først på kort fra omkring 1940'erne dukker det nuværende navn Frederik Madsens Allé op. Han var omkring 1910 ejer af »Kovangsgården«, der lå i umiddelbar nærhed.

Indhegningsalléens sydøstlige del kom engang i 1880'erne til at hedde »Sukke-nes Allé«, men i 1970'erne vendte man tilbage til det gamle navn Dybe Allé.

Ege Allé

Denne allé ved Horsedammen i Den Reserverede Have er slotshavens ældste, og de egetræer, som nu er tilbage, stammer fra tiden før slottets opførelse. Alléen har

ført op til jagtgården »Østrup«.

Endrup Allé

Alléen fra Dybe Allé til Kirkeledshuset og Udrideralléen benævnes i dag Endrup Allé. Den løber parallelt med Endrupvej. Navnet er af nyere dato, formentlig efter at den blev nyplantet omkring 1990.

Eremitage Allé

Denne allé blev til, før slottet blev bygget. Den er anlagt sådan, at solen går ned mellem alléens lindetræer den 5.5 og 8.8. hvert år. Dermed markerer den begyndelsen og slutningen af »de lyse nætter«, som astronomisk kan defineres som den periode, hvor solen ikke står lavere under horisonten end 18 grader og således oplyser den nordlige halvkugle.

Alléens navn skyldes, at der for enden var bygget en anløbsbro ud i søen i 1722 til Frederik IV's sejlskib. Yderst på broen fandtes en ottekantet eremitagepavillon i to etager. Her kunne kongen være »en eremitage«, d.v.s. uforstyrret af hoffolk og tyende. Et bord kunne hejses op gennem gulvet til øverste etage, således at tjenefolkene i underetagen kunne dække det med mad og drikke ude af syne for kongens selskab.

I 1725 blev der på land opført to kvadratiske eremitagepavilloner, senere kaldt tehusene, til herskabets opvartning.

I 1726 gav kongen ordre til, at der i Pibervangen ovre i Gribskov skulle udhugges en allé i nøjagtig fortsættelse af Eremitagealléen. Den hedder i dag Frederik IV's allé.

Alléen er bevaret gennem tiden, men i 1971 blev de gamle linde fældet og nye træer plantet. Langs alléen ses Ballonpladsen med høje linde og Frederik V's obelisk. Her spillede hofdamerne

»Ballon« med oppustede svineblærer. Længere nede møder man Tre Gratiersøjlen på Gratiernes Ø, som oprindeligt hed den lille Ballonplads. Den var helt tilgroet og udtørret, men blev retableret i begyndelsen af 1980'erne.

Efter krydset med Konge Allé ses til venstre en cirkelrund formation af høje lindetræer, Tusinddalerhøjen. Her stod fra 1738 et ottekantet lysthus, som blev afløst af et rundtempel, opført 1768 og fra den tid også kaldet dronning Louises Lysthus. Bygningen er for længst forsvundet, men lindetræerne omkring den findes stadig.

Frederik Madsens Allé

Alléen var en del af den oprindelige indhegningsallé Dybe Allé. Se denne.

Græs Allé

Denne allé var oprindeligt en af de 7 radiære alléer mellem Brede Allé og Jagt Allé fra Kriegers tid. Da haven blev omlagt af Rudolph Rothe omkring 1835, forsvandt Græs Allé delvis og blev erstattet af snoede stier i terrænet. Den stringente, radiære allé blev gendannet og nyplantet i begyndelsen af 1970'erne.

Jagt Allé

Jagt Allé hørte til J. C. Kriegers første haveanlæg 1722. Denne allé var helt væk fra 1830'erne, indtil den blev udhugget igen i 1995.

Kastaniegangen

Med udgangspunkt ved Kongebroen går Kastaniegangen på tværs af de radiære alléer til Dybe Allé. Den er ikke at se på J. C. Kriegers haveplan 1730, men kan findes på kort fra Frederik V's atlas, 1759. Den har været en bekvem forbindelsesvej mellem de radiære alléer. Under

Rudolph Rothes periode opløstes den i flere bugtede stier, men fra 1900-tallet er den igen etableret som en retliniet sti uden allétræer.

Kirke Allé

Alléen løber fra slotskirken mod øst til Endrup Allé. Den hed oprindeligt Ride Allé og var muligvis en adgangsvej til gården »Østrup«.

På begge sider af alléen løber en sti, som var forbeholdt tyendet, der løb ved siden af det kørende herskab. Den var forsvundet i 1800-tallet på nær de træer, der står bag Slotskirken og Marskalhuset. Den græsbevoksede allé blev genplantet i 1960'erne, og lindetræerne blev klippet i facon som en stammehæk 1990.

Konge Allé

Denne allé hed oprindelig Ydre Ring allé, og den blev igangsat af Frederik IV som en kastanieallé, der stod færdig i 1734.

Alléen forsvandt, da Rudolph Rothe gennemførte sin romantiske haveplan, og den blev først gendannet som en ny kastanieallé 1992-1997. Det er hensigten efterhånden at placere de forskellige royale buster og statuer fra havens forskellige områder langs alléen, deraf det nye navn.

Runde Allé

Alléen er den halvcirkelformede afgrænsning af parterret ved slottets haveside. Den indgik i Kriegers oprindelige haveplan 1721. Den blev også kaldt Ringallé, og lindealléen markerede overgangen fra lysthaven til dyrehaven (Kobbelen). Allétræerne forsvandt i 1840'erne.

Sandports Allé

Den længste af de radiære alléer er

Sandports Allé, der har eksisteret fra slotshavens anlæggelse. I den romantiske tid under Rudolph Rothe forsvandt den yderste del af alléen. Den blev nyplantet i begyndelsen af 1970'erne. På den østlige side mod søen findes Hidsepladsen. Det var oprindeligt et labyrintisk anlæg, hvor Frederik IV med sit hof kunne stå på en høj og more sig over dyrekampene, der foregik her med hundekobler, der blev hidset imod hjorte og andet vildt. Labyrinten er nu forsvundet, og på højen i midten af pladsen er der i nyere tid opført en åben pavillon med stråtag, kaldet »Trolldhatten«.

Schambachs Allé

Den øst-vestgående allé fra Marmorhaven til Søalléen findes på kort fra havens første tid. Den har navn efter den første menagerimester Heinrich Christoph Schambach, som havde bolig i Røde Længe fra 1722-1752. Han drev sine ænder og svaner ned ad denne allé til Esrum sø, hvor hoffet morede sig med at jage dem.

Det nu forsvundne ottekantede menageri lå tæt op mod alléen. I 1906 eksisterede endnu den vestlige del af alléen, men den er nu forsvundet. Til gengæld er den øverste part ved Marmorhaven nu genplantet med kubusformede linde.

Skipper Allé

Denne allé er en af de 4 indhegningsalléer omkring slotshaven. Den blev etableret i forbindelse med opførelsen af »Skipperhuset« (Chaluphuset) fra 1726, og navngivet efter dette. Beplantningen var oprindeligt kastanietræer, som er blevet fornyet senest i 1973.

På grund af hærværk mod de unge kastanietræer blev hele alléen imidlertid

erstattet med en ny af lindetræer. Længs alléen ses det nye orangeri med køkkenhave, repræsentationslokaler samt væksthuse fra 1995. Her opbevares de berømte myrter, der stammer fra Rosenborg Orangeri på Christian IV's tid. Ind mod særhaven passerer man Ege Allé og Sneglebakken.

Sø Allé

Den lange Sø Allé er i dag uden egentlige allétræer, men omkranset af bøgeskov. Det var oprindeligt en kastanieallé og en af indhegningsalléerne i haven. Endnu kan man se enkelte af de gamle kastanietræer i nærheden af Kongebroen, men resten af alléens kastanier er for længst gået til grunde.

Udrider Allé

Denne oprindelige indhegningsallé stammer fra havens anlæggelse. Den har navn efter Ole Larsen Udrider, der byggede en ejendom på en stor grund uden for alléen. En udrider var en person, som var ansat hos en øvrighedsperson og red rundt med breve, besked, påbud og lignende civile justitssager fra denne. Han kunne sammenlignes med en retsbetjent. Alléen er også blevet kaldt Kikkenborg Allé efter et udsigtspunkt, Kikkenborg, på toppen af Kejserens Vej. Den blev fornyet med lindetræer i 1990'erne.

Litteratur

Christensen, Annie: Alléerne og haven omkring Fredensborg. I: Fra kvangård til humlekule. Meddelelser fra Havebrugshistorisk Selskab nr. 12, 1982, side 7-62, ill.

Christensen, Annie: Frederik V's hobby: haven ved Fredensborg Slot. I: Fra kvangård til humlekule. Meddelelser fra Havebrugshistorisk Selskab nr. 11, 1981, side 23-34.

Salg af årbøger

På FAHS's hjemmeside www.fahs.dk findes en oversigt med indholdsfortegnelse til de årbøger, som stadig er til salg.

Har man ikke selv adgang til internet, kan man f.eks. på biblioteket få hjælp til at udskrive oversigten. Den fylder kun omkring fire sider.

Bøgerne er billige - alle der er udgivet før 1970 koster kun 15 kr. Dem der er udgivet 1970-1989 koster 20 kr. Herefter stiger de til 25, 50, 75 og 100 kr. for at slutte med 120 kr. for »Nordsjællandske Sommerglæder« og 199 kr. for årets bog »Esrums Kanal«.

Bestyrelsen vil opfordre til, at I husker at bruge FAHS årbøgerne som gaver til familie, venner og bekendte. De holder længere end både blomster og chokolade og kan også være et bud på gaven til ham